

Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи

Практика показує, що успішно функціонувати в сучасному інформаційному просторі людина не зможе без відповідної технологічної готовності. Отже, важливим напрямом модернізації освіти є її інформатизація. Саме інформаційні технології забезпечують учням і студентам:

- вільний доступ до різноманітної інформації;
- роботу з багатьма джерелами інформації в інтерактивному режимі, набуття навичок розв'язання різноманітних проблем на основі їх всебічного дослідження й аналізу;
- здобуття певних знань із різноманітних галузей.

Успішність інформатизації освітнього простору має відобразитися, насамперед, на рівні професіоналізму майбутніх працівників. Важливим чинником професіоналізації майбутніх фахівців є ознайомлення студента з науковою установою, організацією, підприємством, де він працюватиме. Така практика повинна стати нормою, а вища школа дедалі більше має переходити на адресну підготовку, як це робиться в світі. Університети готові до цього як з точки зору індивідуалізації навчання, так і з точки зору стимулювання студента.

Як не прикро, роботодавці лише в окремих випадках розуміють важливість таких підходів. Для багатьох з них бажання отримати кваліфікованого працівника не пов'язується з процесом його підготовки у професійно-технічних та вищих навчальних закладах. Водночас світова практика свідчить про ефективність такої системи підготовки професіоналів, що передбачає їх направлення після навчання на працевлаштування у конкретні установи та організації. Кураторство, яке здійснюється при цьому з боку підприємства, де буде працювати фахівець, є ефективним засобом зменшення плинності кадрів, підвищення результативності економічної діяльності.

Однак у вітчизняному освітньому просторі для вищої школи навіть організація виробничої практики є великою проблемою. На відміну від вищої, зв'язки професійно-технічної школи з реальним сектором економіки мають бути спрямовані на широку участь роботодавців у створенні, насамперед, сучасної навчальної матеріальної бази. Сьогодні відомі лише поодинокі випадки такого співробітництва, оскільки воно базується не на чітких економічних механізмах, а на добрій волі керівників підприємств. Тому розроблення законодавчих механізмів стимулювання участі роботодавців у підготовці кадрів є одним із найважливіших і найневідкладніших завдань.

Література

1. Бердяев Н.А. Спасение и творчество / Н.А.Бердяев / Путь: Орган русской религиозной мысли. — М., 1992.-Кн.2.-С. 161-176.
2. Гегель Г.В. Энциклопедия философских наук / Г. Гегель // [отв. ред. Е. П. Ситковский]. - М.: "Мысль", 1977.-Т.3: Философия духа.-471 с.
3. Энциклопедия освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г.Кремень. - К.: Юрінком Інтер, 2008. - 1040 с.
4. Франки В. Человек в поисках смысла. - М.: Прогресс, 1990.-368 с.
5. Фрейджер, Р., Фейдимен Д. Личность. Теории, упражнения, эксперименты / Роберт Фрейджер, Джеймс Фейдимен; [пер. с англ.]. - СПб.: Проим-ЕВРОЗНАК, 2006. - 704 с.
6. Фромм Э. Душа человека / Э. Фромм. - М: Республика, 1992. - 430 с.
7. Юнг К. Г. Проблемы души нашего времени / К. Г. Юнг; [пер. с нем.; пред. А. В. Брушлинского]. - М.: Издательская группа «Прогресс»-«Универс», 1994. - 336 с.

© **Іван Зязюн**

МЕТОДОЛОГІЧНА АКЦЕНТУАЦІЯ АКСІОЛОГІЇ В РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ І КУЛЬТУРИ

Від грецької *axia* - цінність і *logos* - вчення набула життєвості філософська дисципліна аксіологія, що досліджує змістове навантаження категорії "цінність", структури й ієрархії ціннісного світу, способи його пізнання та онтологічний статус, а також природу і специфіку ціннісних суджень. Термін уведений до вжитку в 1902 році французьким філософом П.Лапі, а в 1904 вже використовувався завдяки філософській проникливості Е. фон Гартмана в якості визначення одного із розділів філософії.

В історії філософського опанування ціннісної проблематики виокремлюється декілька епох. Починаючи з античності і завершуючи після кантівською епохою, можна говорити про звертання до неї переважно зі смисловим навантаженням "контекстного характеру". За всіх важливих досягнень філософії І. Канта ні категорія цінність, ні ціннісний світ, ні ціннісні судження ще не стають предметом спеціалізованої філософської рефлексії. В історії аксіології як реальної філософської дисципліни можна вирізнити принаймні три основні періоди:

Передкласичний (1806-1890 р.р.). Своїм широким упровадженням у філософію категорія цінності зобов'язана Г. Лотце, який вводить її в дію практично в усіх своїх багато численних творах. "Головним органом" ціннісного світосприймання Лотце вважає своєрідне натхнення, яке визначає відчуття цінностей і взаємовідношення останніх. При всій своїй суб'єктивності цінності не створюються суб'єктом (так міркував Кант), а лише відкриваються ним. Між цінністю в речах і здатністю суб'єкта актуалізувати її, існує кореспондентність, за яку відповідає Бог як Світовий Розум, Починаючи з Лотце, поняття цінностей - естетичних, моральних, релігійних - стають загальнозначущими одиницями філософської лексики. А. Рітчль співвідносив предмети віри, на відміну від наукових чи метафізичних, з формулюваннями ціннісних суджень. Ф. Brentano поділив психологічні феномени на класи уявлень, суджень і душевних переживань, з яких останні відповідальні за почуття задоволення і незадоволення та є основоположними для ціннісних суджень. Суттєвим загостренням інтересу до ціннісної проблематики тогочасна філософська культура зобов'язана Ф. Ніцше, який проголосив у незакінченій праці "Воля до влади" знамениту афористичну вимогу "переоцінки всіх цінностей".

Класичний період (1890-1930 р.р.) ознаменований справжнім "аксіологічним бумом", коли ціннісна проблематика раптово набула переваг у європейській філософській думці. Класичну аксіологію слід розглядати як єдність аксіології "формальної" - вивчення загальних законів ціннісних відношень і "матеріальної" - вивчення структури і ієрархії наявних "емпіричних" цінностей. До цих двох "предметностей" можна додати аксіологічну "онтологію" - вивчення суб'єктивності/об'єктивності цінностей, їх буттєвої локалізації і співвідношення з існуванням, а також "гносеологію" - дослідження місця цінностей у пізнавальному процесі. У "формальній" аксіології систематизувалися, передусім, деякі аксіологічні аксіоми, зокрема: 1) існування деякої позитивної цінності = позитивна цінність; 2) існування деякої негативної цінності = негативна цінність і т.п. (Brentano); близькі їй реляції цінності і повинності, закон виключеного третього - одна й та ж цінність не може бути водночас і позитивною, і негативною (М. Шелер); формулювання закону "специфічного відношення цінностей" (із двох цінностей одна може бути більшою, друга - меншою, додавання $A+B$ цінніше, ніж A); "ціннісної інверсії", ціннісного, "обміну" ($A+B = B+A$), співставлення - якщо B цінне, оскільки цінне A , то A цінніше за B (Т. Лессінг).

"Матеріальна" аксіологія відповідає способам ієрархізації основних класів цінностей. Е. фон Гартман запропонував ціннісний ряд: задоволення - доцільність - краса - моральність - релігійність, що нагадує ієрархію блага (добра) Платона, в його "Філебе". Субординації цінностей приділяв спеціальну увагу Г. Мюнстерберг. Найбільш глибоке осмислення принципів "матеріальної" аксіології знаходимо у Шелера.

Ієрархія ціннісних модальностей описується в послідовності чотирьох рядів: 1) ціннісний ряд "приємного" і "неприємного"; 2) цінності вітального почуття: всі якості, які охоплюють протилежності "благородного" й "низького", а також цінності сфери значень "благополуччя" і "добробуту"; 3) сфери духовних цінностей: "прекрасне" і "потворне" та все коло естетичних цінностей; "справедливе" і "несправедливе", тобто сфера цінностей етичних; і цінності справжнього пізнання істини, які прагне реалізувати філософія. 4) вищою ціннісною модальністю є модальність "святого" і "не святого"; основна її ознака - те, що вона виявляє себе лише в "абсолютних предметах", а всі останні цінності є її символами. Кожній із цих чотирьох ціннісних модальностей відповідають свої "чисті особистісні типи": художник насолоди, герой чи дух-провідник, геній і святий і т.п.; відповідні співтовариства - прості форми "суспільств"; держава, правове й культурне співтовариство любові (церква). Інші значущі схеми ієрархізації цінностей розроблялися баденською школою неокантіанства (В. Віндельбанд, Г. Ріккерт), а також персоналістом В. Штерном, який розрізняв цінності-цілі, і цінності-носії: останні є засобами для попередніх, але й серед попередніх деякі можуть бути засобами для інших, вищих цінностей. Ієрархія "самоцінностей" є ієрархією особистостей різних порядків. Її завершує "самоцінність" із безмежною само-ціннісною повнотою -

Божественною Всеособистістю. "Ціннісна ситуація", як і пізнавальний акт, передбачає наявність трьох необхідних компонентів: суб'єкта (у даному випадку - "оцінника"), об'єкта (у даному випадку "оцінюваного") і деякого відношення між ними (у даному випадку - "оцінювання"). Оскільки всі три компоненти утримуються в ній уже аналітично (входять в саме її поняття), то не було філософів, які могли б заперечувати бодай один із них. Розходження переважно пов'язувалися з порівняльною оцінкою їх місця в "ціннісній ситуації" і, відповідно, онтологічним статусом цінностей.

Розуміння ціннісного відношення можливе лише за умови системного підходу до людської діяльності і сутності людини. Це дозволяє не протиставляти духовні якості людини її природній основі, а синтезувати їх у слідуванні до загальних цілей. Цінності - це намагання внести упорядкованість у людське існування. Оцінюючи навколишній світ, людина систематизує свої устремління, оптимізує відношення з оточуючими природними і соціальними обставинами. Ціннісна культура формується всіма умовами життя людей і впливає на них з боку природи й суспільства. Дякуючи універсальній людській діяльності можливим стає об'єднання в ціннісному відношенні суб'єктивно-людського і об'єктивно природного.

Мозкові механізми - продукти розвитку предметної діяльності. Свідомість - відкрита суб'єкту картина світу, в яку включений і він сам, його дії й стани. Образ, викликаний зовнішнім впливом, із самого початку "віднесений" до зовнішньої по відношенню до мозку суб'єкта реальності, він не проектується на зовнішній світ, а вичерпується з нього. Неправильно оголошувати поняття цінності виключно нормативним і цільовим. Відношення за своєю природою процесуальне, воно є психіко-психологічною і практичною діяльністю. Орієнтація на будь-які цілі, предмети, властивості вимагає реалізації, здійснення. Цінності поєднані з дійсністю за рахунок убудованості в діяльність. Вони організують поведінку, повідомляючи їй генеральні інтенції, регулюють творення сушого. Зв'язок діяльності з цінністю взаємний. Діяльність не може визначатися без цінності. А в людській діяльності неможливий поділ світу на виключно зовнішні, чи на виключно внутрішні реальності. Суб'єктивні мотиви діяльності завжди усвідомлюються і реалізуються об'єктивно - у ціле- покладах дії і предметних операціях. У свою чергу, діяльність, чи операції одержують свою предметну визначеність лише тоді, коли вонтг пов'язані єдиним внутрішнім мотивом, усвідомленою метою, чи конкретною задачею. Цінності виявляються в конкретних діях, відношеннях. Різноманітність цінностей цілком відображує різноманітність структури людської діяльності.

Людина так чи інакше оцінює все, з чим має справу, все, що її оточує. Об'єктом ціннісного відношення може бути будь-який предмет чи явище. У ціннісну реальність людини включений увесь світ. Дійсність, яку вона пізнає, перетворює, споглядає, представляє собою єдність суб'єкта і об'єкта в ціннісному відношенні. Світ має широку позитивну значущість для людини. Згідно з цим практично кожний предмет чи явище володіє ціннісними властивостями. Як частина цього світу, як річ, людина сама існує лише у відношеннях зі світом. Людину оточують речі, які є носіями ціннісних властивостей і які вона вважає цінними. Людське життя складає ланцюжок дій, змістом яких є досягнення безкінечної кількості різнобічних цілей із допомогою відповідних засобів. Усі ці речі, властивості і відношення, в яких вони виявляються, цілі й засоби є світом людських цінностей. Можна стверджувати, що вся сума наявних цінностей людства - це цілий світ. Вживання цього терміну не означає протипоставлення ціннісного світу світові матеріальному, реальному. Поняття "світ" прикладне до цінностей в його загально філософському значенні, а саме як цілісної сукупності предметів і явищ, яким притаманна певна внутрішня єдність, а також розчленованість, множинність і достатній рівень складності.

Цінності існують як речі і властивості, суспільні ідеали чи індивідуальні ціннісні уявлення, що виявляються в різних формах поведінки і діяльності людини, перетворюючись водночас в предметне та соціальне середовище. Людські інтереси і потреби є тим стержнем, навколо якого об'єднуються ціннісні реальності. Сфери потреб і інтересів людини постійно поглиблюються і розширюються. Разом із тим розширюються й межі ціннісної реальності. Людина залучає всі нові явища й предмети в ареал своєї духовної і практичної активності. Увесь цей різноманітний світ об'єктів зводить воедино телеологічний характер ціннісного відношення. Людина - істота цілісна, усебічна, універсальна. Усі існуючі відношення людини є єдиним, неперервним процесом доцільності і цілепокладання. Вся навколишня дійсність залучається в процес досягнення мети, де цінністю стає й сама мета, і всі придатні для її досягнення речі, явища, властивості. При цьому матеріальне й духовне, суб'єктивне і

об'єктивне, природне і соціальне зливаються в єдиній реальності - реальності ціннісного відношення, невіддільного від об'єктивного життєвого процесу.

Існує аксіологічна система, в центрі якої знаходиться людина. Людина ніколи не протистоїть навколишньому світу, вона існує разом із ним і в ньому. Людина цілком занурена в предметну і культурну реальність. Її переживання, почуття складають внутрішній власний світ як складову світу всього людства в цілому. Будь який об'єкт може володіти ціннісними властивостями, або володів ними раніше, чи володітиме ними згодом, тобто є лише потенційною цінністю. Практично все навколо знаходиться в різному рівні втягнення в сферу життєвої активності людини, а, отже, і в ціннісні відношення. Ціннісну свідомість складає система понять і категорій, уявлень про цінності. Вона охоплює цілі і ідеали, переконання, норми і принципи, погляди на всю систему відношень людини зі світом з огляду її зацікавленості. Цінності переломлюють світ у свідомості людини. У ціннісних уявленнях уособлюється ідеальна форма предметного світу, його властивості, зв'язки і відношення, пізнавані і використовувані через призму їх значущості в сфері практичної активності людини. Норми, ідеали, ціннісні категорії взаємозв'язані, ієрархічно розміщені, представляють собою програми поведінки окремих особистостей, груп, колективів і людства в цілому.

Цінності існують як значущість, що виникає на основі потреб та інтересів людини і в предметному світі виступає в якості властивостей чи речей. Але тлумачення значущості як функціональної характеристики не вичерпує її змісту. Те, що знаходиться з одним явищем у відношенні (наприклад, функціональній залежності), обов'язково знаходиться у причинно-наслідковому зв'язку з якимось іншим явищем. Функціональна залежність не має безпосереднього причинно-наслідкового змісту. Але значущість виникає як момент взаємодії об'єкта і суб'єкта. Властивості об'єкта можуть виявлятися лише у взаємодії. Взаємодія є інтегруючим чинником, із допомогою якого відбувається об'єднання частин у певний тип цілісності. У зв'язку з цим ціннісне відношення можливо розглядати як систему.

Існує визначення системи як відношення, що володіє деякою заранні заданою властивістю. Система є сукупністю елементів, що знаходяться у відношеннях та зв'язках один із одним і утворюють певну цілісність, єдність. Якість системи визначається елементами і структурою, тобто їх взаємодією. У ціннісному відношенні зміст взаємодії зумовлюється природою його елементів, у даному випадку - людини і об'єктів оточуючого світу. Вся предметна і духовна реальність в якості потенційного об'єкта ціннісного відношення утворює субстратний рівень організації ціннісного відношення як системи. Така схема детермінована як особливостями сприймаючого суб'єкта, так і якісними характеристиками об'єкта - цінності.

Структурний рівень організації системи складає системо-утворювальне відношення, у даному випадку - відношення людини з навколишнім світом. Конкретні вияви цього всезагального відношення зумовлюють зміст певно визначеного ціннісного відношення і ту цінність, яка в даному конкретному ціннісному відношенні виявляється. Концептуальний рівень організації системи ціннісного відношення утворюють потреби та інтереси людини, вся сукупність її природи. Саме ці фактори визначають фундаментальні зв'язки між взаємодіючими сторонами у відношеннях людини зі світом, детермінують особливості ціннісного сприймання нею (людиною) оточуючого світу і самої себе. Ціль взаємодії людини зі світом - у здійсненні (реалізації) людської природи, а системо-утворювальна властивість у ціннісному відношенні - значущість предмета для людини чи суспільства. Ціннісне відношення як система визначається означеним концептуально-структурним змістом, розвивається залежно від рівня задоволення людиною актуальних потреб та інтересів у визначених відношеннях із світом.

Ціннісне відношення володіє властивостями системи: цілісністю (значущість виникає як результат взаємодії, вона не зводиться до властивостей елементів ціннісного відношення), ієрархічністю (кожен компонент ціннісного відношення може розглядатися як система, при цьому кожне ціннісне відношення є одним із компонентів більш широкої системи - системи ціннісних орієнтацій людини і суспільства). Ціннісне відношення - це система із гнучким зв'язком між елементами, що мають імовірнісний характер (зумовлений як непередбачливістю виявів людської природи, так і різноманітністю видів відношень людини зі світом). Всю різноманітність світу можна уявити як сукупність речей, властивостей і відношень. Це і є реальність - реальність як "все існуюче". Цінності органічно вплетені, нерозривно пов'язані з кожним елементом цієї реальності. Реальність предметного середовища чи соціально-історичних обставин, в межах яких розгортається певне ціннісне відношення, не підлягає

сумніву. Ціннісне відношення не може бути відірваним від комплексу всіх інших відношень, в яких знаходиться його об'єкт і суб'єкт. Цінності існують там, де існують речі, властивості і відношення.

Світ цінностей є різнобічним утворенням. При цьому він є закономірною складовою світу природного. У неживій природі об'єкти взаємодіють між собою, не маючи ціннісного відношення. Але жива природа - це результат розвитку неживої матерії. Нежива природа утримує в собі потенціальну можливість бути ціннісною. Коли виникає жива матерія, з'являється доцільність, ця можливість переходить у дійсність, всі об'єкти навколишнього світу стають потенційними ціннісними об'єктами. Традиційно вважається, що світ цінностей - специфічно людське утворення, а сама аксіологічна здатність в розвиненому вигляді пов'язана лише з соціальністю. Разом із тим, багато чисельні факти засвідчують, що всім живим організмам властивий прекрасно відпрацьований механізм біологічної оцінки. Можна передбачати, що всій матерії притаманна вибірковість, органічно пов'язана з відображенням (віддзеркаленням). За таких обставин ціннісний аспект життя людини виступає як розвиток фундаментальної властивості всіх взаємодіючих об'єктів - відображення впливу зовнішнього середовища.

Співвідношення життя і цінності важливе для розуміння їх сутностей. Тут варто виокремити два моменти: 1) чи можна розповсюджувати поняття цінності на феномен органічного життя?; 2) чи можна обґрунтувати природне походження культурних цінностей? Відповідь на перше питання пов'язане зі встановленням телеологічного характеру ціннісного відношення, що робить його частиною загальної проблеми телеології в природничих науках. Тут науковці мають подвійну інтерпретацію проблеми. З одного боку пропонується чітке розмежування між простою цілеспрямованістю явищ життя і природи та реальною ціннісно спрямованою поведінкою людини. З іншого боку ціннісно навантажена телеологія існує повсюдно, де функціонує відношення значущості, що засвідчує позитивну відповідь на питання розповсюдження поняття цінності на живу природу. Звичайно, перше твердження переважає: неправомірно прирівнювати функціональну телеологію живого до світу свідомо обраних людських цінностей. Але важливіша інша обставина: сам факт можливості співставлення цінностей і значущості в природі дозволяє сказати, що цінності (в тому числі й культурні) створює увесь світ в процесі свого розвитку, бо людина є частиною цього світу.

Відношення значущості формується в універсумі задовго до появи людини і людської культури. Воно в абсолюті невіддільне від самого феномена життя, про що свідчить вся функціонально-телеологічна мова біологічної науки. У сучасній натуралістичній трактовці процес формування специфічних людських цінностей постає у вигляді нарощування, інтенсифікації і перетворення відношення значущості, що виникає водночас із першими живими організмами, в ході послідувочої антропологічної і соціально-культурної еволюції. І хоч вищі рівні цінностей мають соціальне коріння, саме відношення значущості виникає разом із живою природою і разом з нею досягає висот культури, моральності, релігії. Ціннісне відношення не привноситься суб'єктом, а народжується об'єктивно.

Цінності не трансцендентні світу, вони іманентні реальності, в просторі якої існує людина. Відповідно до єдності світу, людину і її ціннісні виміри можна інтерпретувати поняттям універсуму як відображення особливої форми всезагальності, що об'єднує множинність існуючих елементів. Категорія універсальності найбільш повно відображує ідею єдності світу. Спостерігається безмежна різноманітність систем цінностей і окремих ціннісних уявлень. Вся світова реальність речей, властивостей і відношень має нерівнозначні ціннісні характеристики, частина об'єктів складає лише потенційні цінності. Але всі ці аспекти взаємопов'язані універсальністю й імовірнісною характеристикою людської природи.

Людина та її ціннісні уявлення не можуть мислитися у відриві від вселенського цілого. Вона знаходиться в сутнісному зв'язку з буттям, і цінності характеризують цей взаємозв'язок як здатність досягти цілісного, всебічного й гармонійного самоздійснення через саморозвиток і самоідентифікацію. Світ цінностей слід розглядати в діалектичній єдності, яку складає сама людина, природне і штучне середовище, сукупність суспільних відносин, сфера духовної культури. Цінності складають у цьому середовищі спрямовуючу й орієнтуючу силу. Відтворюючи образ світу крізь призму людських потреб та інтересів, ціннісна реальність зумовлює відповідне відношення до світу. Тому цінності - не особлива дійсність, а можливість для людини створення нової дійсності в собі і навколо себе.

Розвиток ціннісного відношення як системи пов'язане зі зміною значень системних параметрів. Дана система динамічна, вона розвивається в часі й просторі, визначаючись життєвим досвідом людини і соціуму. У процесі соціально-історичного і антропологічного розвитку концептуальною основою ціннісного відношення стають не стільки матеріальні й біологічні потреби й інтереси, скільки духовні, соціально-культурні чинники людини, що характеризують поступовий перехід системи на новий рівень. Як і в будь-якій складній системі, її ускладнення не є однозначно конструктивним (у даному випадку можна порівняти з системним аналізом процесу переходу біосфери в ноосферу). Ціннісне відношення набуває більше прошарків і варіативності.

Ціннісне відношення існує як цілеспрямована система, здатна до самоорганізації (самостійної зміни власної структури), що набуває особливої значущості в соціальному аспекті. Цінності і ціннісні орієнтації особистості регулюють реалізацію потреб людини в різних соціальних ситуаціях. Ієрархія системи цінностей включає в себе елементарні ціннісні реакції, усвідомлені відношення, включені в конкретне соціальне середовище і базові соціально ціннісні установки. Кожен рівень даної системи завжди задіяний у різних сферах і відповідних їм ситуаціях спілкування, створюючи цілісну сукупність життєвих відношень. Система цінностей дозволяє співвідносити індивідуальні ціннісні уявлення з цінностями соціуму, сукупність індивідуального і соціального досвіду зумовлює розвиток суспільства, сукупність реалізованих цінностей складає своєрідність його культури.

У багатьох видах і формах діяльності індивід виступає не як ізольована одиниця, а як представник тієї чи іншої соціальної групи - сім'ї, трудового колективу, професійної корпорації, нації, етнокультурного співтовариства, демографічної когорти і т. ін., спираючись у багатьох випадках не тільки і не стільки на індивідуальний, скільки на груповий досвід і групові регулятори поведінки, засвоєні в ході соціалізації. Одночасна приналежність індивіда до численних соціальних груп різного масштабу і рангу різнобічно опосереднює його відношення зі світом. Інтенсивність цього включення може бути різною: від чисто формальної належності і формальної орієнтації до повного прийняття норм, цінностей, ритуалів і т.д. та їх асиміляції у вигляді інтеріоризованих механізмів регуляції.

Ідентифікація індивіда з тією чи іншою соціальною групою як спільнотою феноменологічно є асиміляцією ним колективного досвіду і колективної психології цієї групи, найбільш концентрованим вираженням якої виступають групові цінності. Функціональна роль цінностей прямо пов'язана з самим фактом життя людини. На питання: "Чому існують цінності?" видатний фахівець із цієї проблеми К.Клакхон відповідає: "Тому що без них життя суспільства було б неможливим; функціонування соціальної системи не могло б зберігати направленість на досягнення групових цілей; індивіди не могли б одержати від інших те, що нам потрібно в плані особистих і емоційно-почуттєвих відношень; вони також не відчували б в собі необхідну міру порядку і спільності цілей" [Kluckhohn C. Values and Value Orientations in the Theory of Action //Toward a General Theory of Action /Ed. By T. Parsons, E. Shils. Cambridge, 1951.-P.400].

У наш час, зважаючи на цілий ряд обставин, увага до ціннісного розвитку особистості практично зникла, а тому будівництво ансамблю ідеалів і цінностей у більшості випадків пускається на самоплив. Подібне ставлення до розвитку вищих регулятивних систем психіки не могло не призвести до негативних наслідків. Відбулася повальна "манкрутизація" (Ч. Айтматов) і "гіпнотизація" (сновидіння і некерованість, механічність і байдужість) сучасних людей. Ціннісний рівень організації психіки залишився в забутті, із-за чого дитяча душа позбавилася стержня, опори, фундаменту.

Можна полемізувати щодо причин, які привели до створення наголошеної ситуації. Фахівці стверджують, що впродовж останніх десятиліть у всьому світі розгорнута широкомасштабна "семіологічна війна", в ході якої зазнали повної розрухи цінності та ідеали людей, що суттєво полегшило маніпулювання ними тими, хто в цьому зацікавлений. Ряд дослідників оперує терміном "ентропійна епідемія", під яким розуміється спонтанна хаотизація психічного світу людей, що призвела до загублення ними високо значущих орієнтирів й втрати ефективних життєвих стратегій.

Як би там не було, сучасні люди суттєво "горизонталізовані" і "атомізовані". Горизонталізація акцентує момент втрати ефективної самореалізації у вертикальній схемі управління поведінкою "мотив-ціль-цінність", в результаті чого люди стали сприймати за цілі засоби життєзабезпечення і умови досягнення банального комфорту (кар'єра, гроші, безпека,

задоволення, розваги). Атомізація знову ж стала наслідком розрухи ціннісного ансамблю (як окремої людини, так і цілих соціальних груп), в результаті чого людина була вихоплена з загально соціального контексту і відірвана від звичних родових і культурних зв'язків.

Ціннісні конструкти є складними психологічними утвореннями, про автономне життя яких мало хто із механістично налаштованих психологів здогадується. У певному розумінні цінності можуть бути віднесені до різновидів архетипів колективного безсвідомого, наближених до сфери індивідуальної психіки в процесі інтуїтивного осмислення тих чи інших значущих ключових термінів. Дати визначення цінності у даному випадку важко, а то й неможливо, бо вона сприймається людиною інтуїтивно, як деякий конгломерат образів і уявлень, пов'язаний з яскравим енергетичним станом. Прикладом таких ключових слів може бути "родина", "мати", "любов", "совість" і т. ін.

Якщо про цінність неможливо нічого сказати конкретно, бо це не допоможе встановленню інтуїтивного контакту індивіда з тим чи іншим архетипом, то можна спровокувати самостійні роздуми над рядом ключових слів, пов'язаних із ціннісним переживанням. Фактично ідеться про системне описання смислового (семантичного) ареалу цінностей, що виражаються синонімічними, алегоричними і метафоричними рядами.

Зовнішня вербалізація є лише засобом стимулювання інтуїтивних процесів розуміння, що "запускається" сприйманням тих чи інших слів. В основі ж світо-представлення лежить так звана "основна символічна система" - цілісна мовна матриця, що накладається на потоки сприймань, подібно координатній сітці. Від розгалуженості і структурованості індивідуальної символічної системи залежить ефективність орієнтації людини в соціокультурному і природному середовищі, а також якість і інтенсивність процесу переробки інформації.

Цінність визначає реальність суб'єктивності, включаючи індивід у контекст соціальних відношень, самоповагу, самооцінку, самоцінність, самість як смислове організовує ядро цілісної особистості. Цінність - джерело спонтанної життєтворчості, зосередження мотивації, фокус індивідуальності, загальний знаменник творчої активності, симфонічне налаштування цілісного універсалу, інтроєкційна матриця культури, результуюча сукупність онтогенетичних соціокультурних впливів; міст, що зв'язує індивідуально актуальне і соціально значуще.

© Митрополит Хмельницький і Старокостянтинівський АНТОНІЙ

© Протоієрей Олександр Дацюк

ХРИСТІЯНСЬКА ПЕДАГОГІКА І СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

У будь-які історичні часи виховання було нелегкою задачею, тим паче сьогодні: навчати і виховувати дітей та юнацтво в інформаційному суспільстві, де молоді душі повністю відкриті потужному впливу надзвичайно небезпечних, чужих і часто ворожих християнству стереотипів, образу мислення і образу життя, дуже непросто. Тим паче, що цей інформаційний вплив є агресивним і діє, у першу чергу, не на свідомість, а на почуття та інстинкти, штовхаючи людину жити поза законами моралі (в основі яких лежить самоусвідомлення), за законами тваринних інстинктів.

Якщо не поставити згубному впливу на людську свідомість потужний духовний заслон, то дуже скоро наша цивілізація перетвориться на тваринну зграю. Таке суспільство перестане бути спроможним до життя, тому що люди вже не будуть чути голосу совісті, віддаючи перевагу пристрастям, втративши людське обличчя та повністю зруйнувавши у собі моральний початок.

Коли ми жахаємося, читаючи газетні заголовки і чуючи у новинах про страшні та жорстокі злочини у молодіжному середовищі, багато хто поспішає лицемірно обрушити на молодь безжальну критику, але слід пам'ятати, що молоді люди є нашими дітьми та онуками і на нас лежить відповідальність за те, що відбувається сьогодні: це ми недодали їм належного виховання, ми не встигли помітити руйнівні перемиї у їх душах, ми не зацікавили справжніми цінностями, ми не навчили молитися і творити добро... Потрібно ще й пам'ятати, що молоді люди є об'єктом дії потужної інформаційної машини, яка руйнує дух, пробуджуючи пристрасті та підвертаючи молодь чисельним спокусам, і суворо не судити підрастаюче покоління...